

Стеблинська О.С., завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої
служби, кандидат юридичних наук,
доцент

КРИМІНАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Ідеологія пенітенціарного співтовариства породжує один з найбільш ефективних інструментів у протидії злочинців тюремній владі - об'єднання їх в тюремні громади. Зародившись в місцях позбавлення волі, де засуджені відбували покарання спільно, в суспільстві собі подібних, тюремна община України існує досі.

Перші досить детальні описи побуту, устоїв і законів радянської тюремної общини з'являються в працях вчених-кримінологів і письменників в XIX столітті. Більшість дослідників місць позбавлення волі України того періоду солідарна у своїх висновках про те, що тюремна община є не лише засобом самоорганізації засуджених, але і активно протидіє тюремним порядкам і самому призначенню в'язниці як карально-виправної установи.

Тюремна влада того і пізніших періодів неодноразово намагалися використовувати громадські, колективістські начала серед злочинців для забезпечення керованості співтовариством засуджених, їх виправлення і перевиховання. Зазвичай в цих цілях робилися спроби залучення на сторону адміністрації неформальних лідерів тюремних громад. Маючи незаперечний авторитет і пошану серед засуджених, ці особи були камерними і загальнотюремними старостами. Як правило, на ці посади їх висувала сама тюремна община. Формально лідери тюремної общини - старости підкорялися адміністрації. Вони були своєрідними посередниками між начальством та іншою масою засуджених. Проте, будучи за своєю природою людьми хитрими, артільні старости з числа професійних злочинців («бродяг») лише створювали видимість законослухняної поведінки. Насправді тюремна артіль і її староста підкорялися, передусім, неформальним правилам арештантського гуртожитку, тюремним законам.

Таким чином, спроби збудувати вертикаль влади серед засуджених, спираючись на їх лідерів, які робилися адміністрацією в'язниць незмінно натикалися на опір з боку тюремної общини. Цей опір обумовлювався законами общини, що забороняють своїм членам будь-які види співпраці з адміністрацією місць позбавлення волі. Неформальне право, що діяло в арештантському середовищі, вступало в непримиренні, антагоністичні протиріччя з правом формальним, даним з боку держави. Цей антагонізм ліг в основу формування в місцях позбавлення волі феномену, званого «кримінальна опозиція».

Термін «кримінальна опозиція» складається з двох слів: кримінальний - від латинського «*crimen*» - злочинний, опозиція - від латинського «*opposition*», що означає протиставлення, протидію, опір. Таким чином, кримінальна опозиція є

організованим в місцях позбавлення волі співтовариством засуджених, на чолі якого знаходяться професійні злочинці, що стоять на вищому ступені кримінальної ієрархії. Суть кримінальної опозиції полягає в тому, що вона є незаконним засобом вирішення протиріч, що виникають між засудженими і державою в особі адміністрації місць позбавлення волі.

Ідеологічно кримінальна опозиція знаходиться в стані антагонізму не лише з адміністрацією місць позбавлення волі, але і з державою в цілому. Існує певний антагонізм між кримінальною опозицією і суспільством. Значною мірою це обумовлено тим, що суспільство, використовуючи владно-силовий ресурс держави, викинуло зі свого середовища злочинців, оголосивши їх персоною «non grata», небажаними елементами існуючої соціальної системи. У відповідь на це злочинці створили свою соціальну систему кримінального характеру, що знаходиться в опозиції до суспільства, що відкинуло їх. Цій соціальній системі властива інша культура, мова, образ і стиль життя, манери поведінки, інші уявлення про належне і допустимому, інші системи заборон і табу, механізми соціального контролю. Сконцентрувавши в місцях позбавлення волі, вигнаних зі свого середовища людей, суспільство породило «антисуспільство», що іменується нами як кримінальна опозиція.

Мотивація кримінальної опозиції виправних установ має наступну обумовленість. Позбавлення волі лягає не легким тягарем на психіку людини, а також заподіює йому моральні і фізичні страждання, позбавлення і незручності. Людина усіма силами, свідомо і несвідомо хоче звільнитися від цього тягаря. Це стосується як рядових членів, так і керівників кримінальної опозиції. Влада над тюремним співтовариством дозволяє останнім створити для себе найбільш комфортні умови виживання в екстремальних умовах виправних установ. З іншого боку, кримінальна опозиція, як частина організованої злочинності має як мотив економічний (корисливий) інтерес. Навіть в умовах позбавлення волі злочинці миттєво використовують будь-які можливості незаконного збагачення. Тому в багатьох виправних установах існують цілі сфери підпільного бізнесу. Йдеться про організацію азартних ігор, нелегальну торгівлю, посередництво в

хабарництві, розкрадання, здирство, побори з інших засуджених, нелегальній доставці до виправних установ коштів, наркотиків, алкоголю, продуктів харчування і багатьох інших способів кримінального збагачення. За рахунок цього поповнюються «зłodийські» общаки, які фактично складають бюджет кримінальної опозиції.

Завершальним етапом формування кримінальної опозиції, як соціально організованої групи засуджених, слід вважати виникнення і розвиток комунікаційної й інформаційної внутрішньогрупової системи. У своїй основі ця система спирається на наявну в групі структуру соціальних ролей, що проявляються в їх функціональному змісті. Відповідно до виконуваних функцій, засуджені-члени кримінальної опозиції отримують певні права і обов'язки по відношенню до інших членів організації (групи). Наявність функціонально-наповнених соціальних ролей дозволяє говорити про організовану соціальну поведінку учасників таких груп. Ця поведінка носить вид системної діяльності, яка здійснюється у рамках неформальної протиправної організації засуджених.

Під керівництвом «зłodіїв» у виправних установах створена власна соціальна система, що дозволяє дотримувати баланс інтересів як усередині співтовариства засуджених, так і в стосунках з адміністрацією. Для управління вказаною системою є організаційно-управлінська структура з числа професійних злочинців. Ця структура складає ядро кримінальної опозиції, в центрі якого знаходяться топ-менеджери кримінального світу, «зłodії». Поєднуючи в собі статус формальних і неформальних лідерів «зłodії» дістають можливість найбільш ефективного управління створеною соціальною системою.

Кримінальна опозиція як різновид соціальної організації має певні соціальні властивості. До їх числа, в першу чергу, слід віднести цілі діяльності кримінальної опозиції і виконувані нею функції. Вибір мети організації є одним з найбільш відповідальних моментів в процесі вироблення і ухвалення управлінських рішень. Відповідно до вибраних цілей встановлення влади і отримання прибутків від організації кримінального «бізнесу» формується стратегія розвитку кримінальної опозиції, тактика її діяльності,

розробляються прогнози і плани, оцінюються результати прийнятих рішень і вчинених дій. Цілі діяльності кримінальної опозиції є тим самим стержнем, навколо якого формується управлінська діяльність її керівників.

Важливе значення для розуміння суті організації кримінальної опозиції має визначення її об'єкту управління. В першу чергу, до об'єкту управління кримінальної опозиції слід віднести тюремну общину, що складає в місцях позбавлення волі соціум засуджених. В деяких випадках, коли вплив кримінальної опозиції особливо великий, об'єктами управління можуть ставати окремі співробітники і навіть цілі напрями діяльності виправних установ. Це дозволяє нам зробити висновок про те, що досліджувана нами організація кримінальної опозиції має два об'єкти управління. Її дія, що управляє, поширюється як на соціальне середовище усередині виправних установ, так і на їх діяльність по відношенню до цього середовища.

Наступною важливою соціальною властивістю кримінальної опозиції є виконувати нею функції. Вони забезпечують не лише можливість адаптації до зовнішніх умов середовища, що змінюються і частенько агресивним, існування, але і дозволяють впливати на ці умови для забезпечення самозбереження і досягнення власних цілей.

Функції кримінальної опозиції нерозривно пов'язані з напрямками її діяльності. До основних функцій кримінальної опозиції слід віднести: встановлення і підтримка у виправній установі громадського порядку, заснованого на неформальних нормах-«поняттях»; фінансово-матеріальне забезпечення діяльності кримінальної опозиції (збір, облік, зберігання і розпорядження «злочинськими» і «загальнотюремними» об'єктами); забезпечення стійкого зв'язку між членами кримінальної опозиції усередині виправної установи й із зовнішнім світом («дороги»); здійснення «законотворчості» і «правосуддя» усередині тюремної общини; організаційно-управлінське забезпечення діяльності кримінальної опозиції (робота з «кадрами», ухвалення управлінських рішень і контроль їх виконання і тому подібне); організація протидії карно-старанній

політиці держави (групові протести, каліцтва, голодовки, масові безлади і непоко́ра).

Наступною соціальною властивістю організації кримінальної опозиції, що розглядається нами, є ефективність результатів її діяльності. Вказана властивість має множинність параметрів виміру. До основних з них відносяться: наявність у виправній установі організаційно-владних структур кримінальної опозиції, їх стан і міра впливу на засуджених; ефективність діяльності виправних установ по виправленню злочинців; стан правопорядку у виправних установах; динаміка зростання кількості лідерів кримінальної опозиції «злодіїв», «положенців», що «наглядають» різного рівня; поширення впливу ідеології кримінальної опозиції за межі тюремної общини на решту суспільства; існування у виправній установі нелегальних видів «бізнесу»; рівень взаємодії кримінальної опозиції з аналогічними формуваннями в інших виправних установах і організованою злочинністю за межами місць позбавлення волі; міра керованості співтовариством засуджених з боку адміністрації виправної установи; факти корупції і хабарництва серед адміністрації виправних установ.

Проте «ідейний» потенціал кримінальної опозиції, через існуюче в місцях позбавлення волі антагонізму між людиною і державою незмінно зберігається. За сприятливіших умов цей потенціал знову реалізується у вигляді організаційної структури «паралельної влади». Кримінально-виконавча система сама по собі об'єктивно продукує кримінальну опозицію як спосіб вирішення антагоністичних протиріч. Будучи ланками одного ланцюга кримінально-виконавча система й її кримінальна опозиція нерозривно пов'язані і взаємозалежні один від одного. Зі зникненням одного з цих протидіючих суб'єктів неминуче зникає і його опонент.

Вищевикладене дозволяє нам сформулювати визначення поняття організації кримінальної опозиції в місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України. Під організацією кримінальної опозиції в місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України слід розуміти цільову, внутрішньосоціальну, активно використовуючу людський, економічний, моральний і інший потенціал тюремної общини

ієрархічно структуровану спільність тих, що взаємодіють один з одним осіб, що містяться там, що спільно управляють своїми ресурсами і владних протиправних цілей, що організувалися їх для досягнення.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Насилие среди осужденных : учеб. пособие / Ю. М. Антонян , И. Б. Бойко , В. А. Верещагин ; под ред. Ю. М. Антоняна. - М. : ВНИИ МВД России, 1994. - 116 с.

2. Пенитенциарная криминология : учебник / под ред. Ю. М. Антоняна, А. Я. Гришко, А. П. Фильченко. - Рязань : Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2009. - 567 с.

3. Артемьев Н. С. Криминальная субкультура : учеб.-метод. пособие / Н. С. Артемьев, А. А. Забелин. - Рязань, 2012.